

Benedek H. János

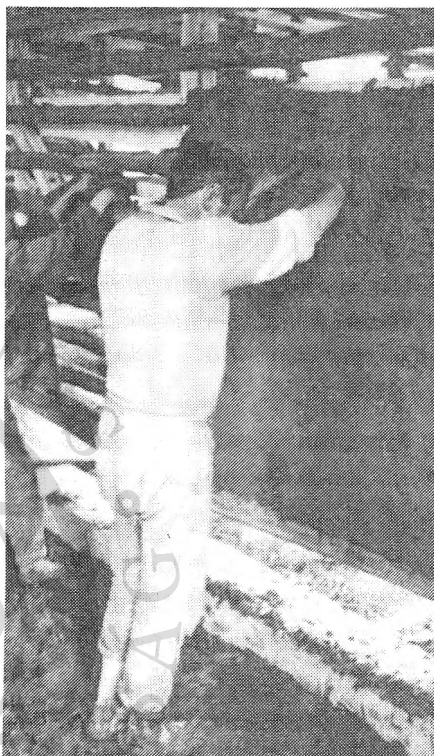
EGY MOLDAVI MAGYAR PARASZTCSALÁD GAZDÁLKODÁSA

A moldvai magyarság gazdálkodási gyakorlatáról néhány elszórt közlésen kívül nem jelent meg recens kutatási beszámoló, elemzés stb., és a régebbi, ilyen témájú feldolgozások, említések is csak szórva, véletlenül lehetnek fel olyan anyagokban, amelyek elsődleges célja nem a csángók gazdaságának az aprólékos feltérképezése. Jelen dolgozat célja sem általános felmérés, amely statisztikai adatokkal dolgozva az összes magyarlakta moldvai falu gazdálkodását hivatott megvilágítani, hanem szándéka szerint eseteleírás, amely egy esetlegesen kiválasztott példán keresztül akar felmutatni jellemző sajátosságokat; mélyfúrás, egy csángó parasztgazdaság hozzátétőleges leírása, értelmezésére tett kísérlet. Nem tud oly részletes elemzést nyújtani, mint az e tekintetben példaértékű, *Egy naplóíró parasztember* című monográfia Mohay Tamás tollából. Ugyanakkor Mohayval¹ egyetértve kijelenthetem, hogy az elemi egységként kezelt parasztgazdaságok nagyszámú individuális sajátossága megismerésre érdemes, és ezeken keresztül többet tudunk meg működésükről, mintha egy-egy falut, kistáját vennénk egyszerre vizsgálatunk tárgyául.

Ha moldvai kisparaszti gazdálkodásról készült elemzésről nincs is tudomásom, annál több készült a szomszédos Székelyföld gazdálkodásáról. Nem bocsátkozom összehasonlításokba, annyit viszont megállapíthatok, hogy Moldva esetében (főleg egy olyan eldugottabb falura vonatkoztatva, mint a Bákó megyei Csík) ún. „parasztibb” társadalomról van szó, mint az erdélyi területen feltalálható, parasztinak már nem nagyon nevezhető hasonló formáció.² Pontosabban Moldvában egy iparosodás által kevésbé érintett paraszti modell lehet fel.

A gazdaság környezete: a falu

Csík Bákó megyei, kb. 600 lelkes kisközség. A főbb útvonalaktól eléggé félreesik, Somoska, Külsőrekecsin és Gâșteni között helyezkedik el. A kevésbé ismert, említett, feldolgozott falvak közé tartozott, három-négy éve azonban eléggé kutatott településsé vált. A századfordulón végzett, az akkori Romániára kiterjedő földrajzi felmérés **Ciocani** néven említi, megjegyezvén, hogy 1704-ben épült temploma van, amely köré 43 családfő csoportosul 130 katolikus lélekkel.³

Az épülő ház falának tapasztása.
Csik 1993. Fotó: Fosztó László

A falu határa eléggé sovány, agyagos, habár néha (mint 1995 tavaszán is) meglepően könnyen szántható. A határ nagyságával vannak leginkább bajok: nagyon kicsi birtok jut egy-egy gazdára. A legnagyobb birtokú gazda kb. 8 ha fölött rendelkezik, azonban ennek felét sem képes megművelni. A falu állattenyésztésének fő akadályja az aránytalanul kis legelő: a kb. 70 fős szarvasmarha-állománynak mindössze 7 ha legelő áll a rendelkezésére, s ez vízmosásos, erodált terület. A székelyföldi falvak néha sok száz, sőt ezer hektáros legelőihez viszonyítva ez a terület jelentéktelen a hús- és tejtermelés szempontjából, arra sem elég, hogy a napi mozgásban elvesztett energiát pótolja. Ilyen körülmények között az állattenyésztésnek nincs jövője a faluban.

Ugyancsak hiányzik (szinte teljességgel) a kaszálóterület. Ezzel együtt a moldvai parasztság helyzete pillanatnyilag a jobbágyfelszabadítás utáni-

val (az ún. „második jobbgáysággal”) állítható párhuzamba; az itt lezajlott népességrobbanás pedig egyre intenzívebb elszegényedési folyamatok elindítója.⁴

A kevés föld, valamint az állattenyésztés lehetetlensége racionális gazdasági megfontolásoktól vezetettve oda kellene hogy hasson, hogy a falu lakossága intenzív, munkaigényes növénytermesztésre/zöldségtermesztésre álljon át, piacot keresve termékeinek. Azonban mindmáig nem következett be az árutermelésnek az a kiteljesedése, amit pl. Halász Péter jósolt meg.⁵ Ennek a valószínűsége a közeljövőben is csekély, ismervén azokat a kulturális patterneket, amelyek az ilyen, piac által nem érintett⁶ gazdálkodói habitusokat irányítják.

A gazdálkodást befolyásoló, annak hatékonyságát meggátoló jogi-politikai-közgazdasági tényezőket egész Románia, majd később – szűkítve a kört – Erdély és Székelyföld területén kimerítően megvizsgálták már,⁷ így fölösleges lenne ezeket elismételni. Azonban egy kisparaszti gazdaság néprajzi-antropológiai szempontú vizsgálata rejthet magában olyan tanulságokat, amelyek az ún. kemény módszerekkel vizsgálva nem bukkannának elő, ugyanakkor egyediségük ellenére relevánsak lehetnek a falu, régió paraszti gazdálkodására nézvést.

Tamás János és népes családja

Tamás János csíki parasztembert 1994 kora tavasza óta ismerem, s az azóta eltelt másfél évben négy alkalommal tettem 3–4 napos látogatást nála. Úgy gondolom, hogy sikerült bizalmas viszonyt kialakítanom nemcsak vele, de egész családjával is. Tamás János ugyanis, mint a legtöbb csángó, de sok székely gazda is, nagycsaládi formációban gazdálkodik. Ennek a gazdasági felállásnak a megisméltődése – ahogyan Kropotkin már a századelőn kimutatta – minden frontier helyzetben várható, és ilyen frontier helyzetnek tekinthető a föld 1991-es visszaadása is. Ugyanakkor a nagymérvű föld-, de főleg az eszköz- és igaerőhiány is ösztönzően hat a nagycsaládi keretekben folyó gazdálkodás kialakulására.

Ez a nagycsalád nagyon népes. Az öreg szülők (Tamás János 68, felesége 62 éves) legfiatalabb lányukkal együtt laknak, de ezenkívül még öt lányuk és egy fiuk van, mindannyian házások. A nagycsalád összesen 35 személyből áll, ebből 15 a felnőtt és 20 a gyerek. A faluban lakik a legidősebb lányuk (40) és családja (8 személy), egy másik lányuk (29) három gyerekével (az ura csak ritkán van otthon, és soha nem segít a gazdaságban vagy a háztartásban), legkisebb lányuk, aki velük lakik (19), és fiuk

(26) családjával (4 személy). A munkaszervezet ennek megfelelően alakul: legtöbbet a faluban lakók segítenek, de vannak ettől eltérő esetek is: mivel az anya más falusi (berengyesti), az ott lévő földjeit azokkal közösen műveli meg, akik ahhoz közelebb laknak. A nagycsalád maradéktalanul évente egy alkalommal gyűl össze: a július 22-e körüli Mária-Magdolna búcsúra. Kisebb összejövetelek más egyházi ünnepekkor vannak (név- és születésnapokat nem tartanak). A nagycsalád a keresztezőket kivéve minden esetben az öreg szülőknél gyűl össze, mivel a szimbolikus és az anyagi tőke is az ő kezükben van. Az anyagi jobb létet nem a jövedelem növelésével, hanem a fogyasztás minimalizálásával érik el, ami pl. a kiskorú gyerekek hiánya miatt is könnyen lehetséges.

A föld

Csík kollektivizált falu volt, Tamás Jánostól elvették a földet 1960-ban. Az 1991-es felosztáskor az emberek a szó szoros értelmében szétszedték az épületeket (amelyek vályogból voltak, és helyükön ma szántóföld van). A földeket mindenki a régi helyén kérte vissza, tagosításról szó sem esett.

Tamás János és nagycsaládja tulajdonában 4 ha 86 ár föld van, a telkekkel (saját, lánya és fia telkéről van szó, mely összesen 30 ár) együtt. Ez a birtok 8 darabban fekszik, a következőképpen:

Nyíres	26 ár kukorica, búza
Delbántia	78 ár kukorica
Hosszúugarok	20 ár kukorica
Pandelea	90 ár kukorica
Valea Mocanului	1 ha kukorica, búza
Szajvánoknál	32 ár kukorica, zöldség, burgonya
Vatra Satului	10 ár kukorica
Lankában	1 ha kukorica

(A termények nevei az 1995-ös helyzetet tükrözik.)

A birtok romániai viszonylatban nem túlságosan felaprózott. Valójában több föld járt volna nekik, de nem adták ki a teljes területet. Pl. a Lankában lévő terület is 1 ha 20 ár kellett volna hogy legyen. Kiméréséért az anya többször is járt lenn, de valamilyen nem tisztázott indokkal nem adták ki az egészet: *Azt mondta az inzsénér, hogy neki van 200 akcionárosa, s azoknak essze kell komeszáljon vagy 40 hektár földet.* Kik lehetnek ezek az akcionárosok (részvényesek), nem tudni. Ugyanakkor a földjüktől megfosztottak ennek fejében nem válnak részvényesekké. Itt

egy törvényteleniségről kell hogy szó legyen, amit, ismerve a moldvai parasztok hiszékenységét, hivatalos ügyekben való járatlanságát, nem nehéz végrehajtani.

A föld a családfő, Tamás János tulajdonában van. Előfordul, hogy egy-egy darabot (pl. Vatra Satuluit) odaajándékoz valamelyik gyerekének (ez esetben a férj nélküli, háromgyermekes lányának), de ez nem jellemző. A gyakorlat az, hogy a terményt osztják el maguk közt, illetve osztja el ő a gyermekei közt. A földbirtok tulajdonjogát nem engedi ki a kezéből, és ezzel kapcsolatban semmiféle konfliktus nem merül fel.⁸ Nem csupán szimbolikus hatalmat gyakorol, mert aktívan részt vesz mindegyik munkafázisban, amelyek az ő irányításával is zajlanak le. Ő határozza meg minden egyes munkafolyamat elvégzésének idejét, értesíti róla a három faluban lakó nagycsaládot, és ahol szükség van a sok kézre, együtt dolgoznak mindannyian.⁹

Természetesen, ha gyermekei családjába a másik élettárs által kerültek be földdarabok, azok művelésébe nem szól bele, viszont szívesen segít.

Kiszámítható, hogy ebből a földterületből fejenként nem egészen 14 árnyi terület jut, ami nagyon kevés, még akkor is, ha több családban a férfinak van állami munkahelye. Idén, miután lezárult a földmérés, a jó földű Lankában béreltek emellé még egy 1 ha 20 áras területet felesbe, amit szintén kukoricával vetettek be és közösen dolgoztak meg. Rekecsényben lakó egyik lánya (4 gyerekkel és vasúti munkás férjével) szintén bérelt egy ugyanakkora részt felesbe, de ezt már nem mindannyian segítettek megdolgozni, hanem főként csak az anya. A változó árakat tükrözi, hogy míg Tamás János 39 000 lejrt fizetett a vetés előtti földmunkákra, addig lánya ugyanakkora földre ugyanazért a földmunkáért már 50 000 lejrt.

A fenti termékskálát tekintve, a termesztett növények nem mutatnak nagy változatosságot. A kukorica szinte monokultúraként uralkodik mindenek felett, s ez az egyeduralom könnyen megmagyarázható. Első lépésként nyilvánvaló, hogy a szántóföldi növénytermesztés a legtöbb hasznot hozó. Másodszer a termesztett növény értéke általában a ráfordított munka mennyiségével egyenesen arányos, különösen így van ez a kapások esetében. Harmadszor, a közvetlen emberi táplálékként hasznosítható növényeket kell termelni, mivel a cél elsősorban a saját élelem megtermelése (az állaton keresztül nyert tápértékre a növényi tápérték többszöröse megy rá). Sarkítva azt is lehet mondani, hogy Moldvában az ember közvetlen versenyben áll a húst adó állatokkal s igyekszik azokat kiszorítani. Egy-mást indukálják a kukoricatermesztés és az étkezési szokások: Romániá-

ban s főleg a románság, nemkülönben a csángók nagyon nagy mennyiségű kukorica alapanyagú ételt fogyasztanak, nagyrészt puliszka formájában elkészítve, amely Csíkban a kenyeret helyettesíti. A kukorica olcsó tömegtáplálék, ugyanakkor a helyi szokás szerint a paszulyt közéje vetik, kettőstermesztés rendszerében, ezt a kukorica nem nagyon sínyli meg. A másik tömegeledel pedig épp a paszuly. Ez a két növény adja az élelem mintegy 50-60%-át. Másrészt a kukorica közé tököt („bószánt”) is lehet vetni, ami viszont az állati takarmányozásban jelent tömegtáplálékot. A kukoricaföldnek ez a sokféle mellékhasznosíthatósága magyarázza azt, hogy miért részeseül a legnagyobb jelentőségben. S még mindig nem említettem, hogy a kukoricaszár Csíkban – amint azt később látni fogjuk – a legfőbb takarmány.

A búza vetésterülete relatív kicsiny, aminek abban lehet a magyarázata, hogy csakis emberi fogyasztásra használják, és csakis kiemelkedő alkalmakkor. Így, ha néhány mázsát tudnak biztosítani, a fennmaradó területet máris kukoricával vethetik be.

Látható, hogy a gazdaság teljes egészében a háztartás javára termel, megvalósítva lehetőségei szerint az önellátás paraszti eszményét.¹⁰ Erről azonban majd alább lesz szó.

Az állatok

Tamás János már társadalmi értelemben vett önállósodásától (1953. november elseji megházasodásától) kezdve arra törekedett, hogy gazdaságilag, de legalábbis igaerő tekintetében önálló legyen. Így az 1960-as kollektivizálás már 2 lovat, szekeret, 1 tehenet, 18 juhot, 1 balogekét és egy boronát vett el tőle. *Még az ostoromat es el akarták tőlem venni, de azt mán nem adtam oda* – mondja. – *Szerettem örökké állatot tartani. Nem bírtam megütni. Ahogy a kollektív elvette az állatokat, más esztendőbe mán vettem egy ünt. Nem dolgoztam vele, csak tartottam az ógrádába. A kollektívbe húsz esztendeig lovakkal dolgoztam. Beteg lettem, s a doktor azt mondta Bákóba, hogy tegyenek könnyed munkára. Pázníknak kerültem a szajvánokhoz, addig, míg elszórták a kollektívet.*

Rögtön a kollektív felbomlása után vett egy akkor 6 éves kancát, amelynek a csikáját már nagyon fiatalon (kétéves kora előtt) be kellett fognia, mert az egy ló nem bírta a munkát. (Eröst krudon befogtam – mondja –, sajnáltam es, de nem vót mit csinálni.) Ez is kanca, és már több csikót is eladott alóluk, legutóbb 1994 novemberében, 160, illetve 180 ezer lejért, ami pl. erdélyi viszonylatban nagyon alacsony ár. Másnak na-

gyon keveset dolgozik, mert akinek egy kis földje van, igyekszik beszerezni legalább egy egyes tehénfogatot melléje.

1993-tól a kisebbik lovat a vele szembeszomszéd fiának adta, aki szerket készített magának, s így csak a szántásra és más nehéz munkákra fogják össze a lovakat. A garázda vejeéknek is adott egy másik lovat, de ez 1995 tavaszán megdőglött.

Szarvasmarhája kettő van: egy tehén és egy borjú. Egy másik tehenet egy másik faluban lakó lányának adott, hogy amikor megborjazik és a borját felnevelte, majd visszaadják. Később módosított ezen a döntésén: véglegesen nekik adta, s mivel öreg tehén, megbízta őket, adják le a vágóhídnak és a pénz legyen az övék. Mindkét tehén borzderes fajta, legjobb laktációs időszakában maximum 10 liter tejet ad.

Juhainak száma apadóban: az 1993-as 8 darabról lecsökkent kettőre, s nem is akar ennél többet tartani. Az ok a takarmányhiány. Egyet-egyet búcsúk alkalmával szokott levágni, vagy keresztelőkre adja ajándékba gyerekeinek. Disznót egyet tart, s fia is egyet. Érvényesül ez a máshol is megfigyelhető gyakorlat, hogy míg a számosállatokat a nagycsalád közösen birtokolja, takarmányozza, gondozza, addig az étkezésben jelentősebb szerepet játszó disznót külön neveli és fogyasztja.¹¹ Ugyanilyen a helyzet a néhány baromfival is, amelyet minden család külön szerez be, keltet és fogyaszt.

Az állatokkal való bánásmód az energiával való takarékoság jegyében zajlik, a holnapra is gondolva, akárcsak az erdővel, másegyéssel való gazdálkodás. Ez a hozzáállás a stacioner társadalmak sajátja: kimondatlan feltételezése annak, hogy a holnap is olyan lesz, mint a ma.¹² Természetesen ez nem jelenti, hogy egy ősi, érintetlen világgal állnánk szemben, hiszen a kor szele itt is fújdogál. De nem a természetet zsaroló magatartásmód áll az előtérben.¹³

Az állatok takarmányozása talán a leggyengébb pontja az egész gazdaságnak. A fő eledel, mint említettem, a kukoricaszár, amely szecs-kázatlan állapotban kerül a jászolba. Emellett a két ló és a két szarvasmarha összes téli takarmányozását kb. 10 mázsa lucernaszéna és 2–3 mázsa sásos széna alkotja. Ez elképesztően kevés és gyenge takarmány, amely mellett egyszerűen nem lehet jó eredményekre számítani. A lucernaföld sem a sajátja, hanem bérelt (árját 2500 lejért, ami nagyon drága). Kb. 2–3 mázsa kukoricát (pujt) szokott még emellett csövestől megőröltetni, és a tavaszi idényben lovaival megetet még 1–2 mázsa zabot. A táplálék elraktározásával is bajok vannak, mivel az istálló kis padlásán a mégoly kevés széna

és a jóval több kukoricakocsány nem fér el; utóbbi silózására pedig helybeli vagy környékbeli kisgazdaságokban sem példa, sem lehetőség.

Az erdő is szerepet játszik az állatok takarmányozásában, a lombtakarmányt főleg inségedelként, de a juhok számára rendszeres étkeztetésekre is használják.¹⁴

A takarmányozás módjával függ össze a trágyahasználat is. A kukoricakocsánytól kevés és gyenge minőségű trágya termelődik, s ez is kocsánymaradékokkal keveredett, ami ilyen állapotban nem bomlik el gyorsan. Otthon, az istálló mellett nem rakják össze szarvasba a trágyát, hanem egyszerűen csak kihányják a gazdasági udvarba (az ógrádába), közvetlenül az istálló ajtaja elé, majd onnan kb. hetente elfuvarozzák a közeli patak mellé. Itt három évig érlelik – ha ugyan közben el nem hordja egy áradás – majd kihordják a Valea Mocanuuiinak nevezett helyre vagy a Szajvánokhoz, mivel ezekre a földekre nem vezetnek meredek utak és általában itt termesztik a zöldséget. A többi terület nagyon ritkán kap egy kevés műtrágyát.

Munkaeszköz és munkaerő

Támás Jánosnak és nagycsaládjának a felszereltsége ahhoz nem elég, hogy megvalósítsa az önellátás paraszti eszményét, ahhoz viszont igen, hogy elérje egy romániai parasztgazdaság átlagos felszereltségi szintjét. Még két, más faluban lakó gyerekének is van egyes lófogata, azonban a faluban lakó négy családnak az ő és a fia lova jelenti az egyetlen igaerőt. Ezekhez két, tetszés szerint egy- vagy kétlovasként használható szekér társul. A gazdasági felszerelések sorát egy balogeke, egy vasfogú borona, taliga és egy tövisborona zárja (az utóbbi már használaton kívül van). A háztartás gépei teljes egészében a gépész szakmát tanult, köolajszondánál dolgozó fia tulajdonában vannak: egy körfűrész, egy fűrógép, egy gyalugép (abriker), egy kisteljesítményű kalapácsmalom, hegesztőkészülék és villanymotoros köszörű. Ez a gépkészlet faluszinten és egy bármilyen kisgazdaság szintjén kiemelkedő, és nagyon sok pénzt takarít meg, sőt még keresni is lehet vele. Kezelésükhöz csak a fiú ért.

1995 tavaszán nagy katasztrófa érte a fiát, de közvetlenül őt magát is: leégett a fia 1993-ban épített házának a tetőzete. Újjáépítése több hónapot vett igénybe, mintegy hárommillió lejt emésztett fel; de a legnagyobb baj az volt, hogy termények és gépek is elégtek, illetve tönkrementek: 3 mázsa búza, 1 mázsa liszt, 2 mázsa kukorica, egy frissen levágott disznó és egy borjú, amelyeket szárítás céljából akasztottak fel a padlásra, valamint két

villanymotor. Ez a nagycsalád gazdasági fejlődését nagyban visszavetette. Ennek ellenére kézi munkával hamar elvégezték a kapálást.

A kézi munka az a tényező, amiből a legtöbb áll a gazdaság rendelkezésére, így legkevésbé az emberi energiával kell spórolniuk. Ezért is vállalhatnak olyan munkaigényes kultúrát, mint a kukorica, és vállalhatnának többet is, ha volna föld. A munka – a földhiányból fakadóan – nem oly megfeszített ritmusú, mint például a Székelyföldön. A vasárnapokat rendszeresen megtartják, ezt mély vallásosságuk, de a hagyomány ereje is (a kettő egybefonódik) kötelezővé teszi számukra. Ugyanakkor a hétköznapi szintjén is jóval több szabad idővel rendelkeznek. Az egymáshoz járás mégis jórészt hiányzik: Tamás Jánosék nem járnak másokhoz, mint gyermekeikhez, és gyermekeik is általában csak hozzájuk meg egymáshoz. A falu és a környék felé irányuló kapcsolatainknak a templomozás és a búcsú elegendő teret biztosít, hogy a kellő vagy elvárt mértékig kiteljesedhessenek, de nem rokonnal nincsenek bensőségesebb kapcsolatban, s a szomszédokkal sem. Ezt az is magyarázhatja, hogy lokálisan a falubeli négy család közül kettő szembeszomszéd, a harmadik ötven, a negyedik pedig kétszáz méterre lakik tőlük.

A nagycsaládban tulajdonképpen munkaerő-felesleg van, ami jellemző a falura, de egyáltalán nem jellemző például Erdélyre. Olyannyira, hogy velük lakó lányuk munkáját nyarakon keresztül nélkülözni tudták: a lány két tehenüket legeltette reggeltől estig. Ezt több más falubeli család is megtette, s nem csupán gyerekekkel vagy csökkent értékű felnőttekkel. Pillanatnyilag legnagyobbik lányuk férje a falu csordása, havi 120 ezer lej fizetésért, ami ilyen munkára nem is kevés.

Gazdaság és háztartás

Tamás Jánosék gazdálkodását egyfajta természetes gazdálkodásként is felfoghatjuk, mivel a pénznek nagyon csekély szerepe van benne. Ami pénz bejön, az olyan kiadásokra megy el jórészt, amit a gazdaság által megtermelt javakkal nem lehet pótolni vagy nem lehet cserélni (adó, orvosság, ipari cikkek stb.).

A gazdaság igyekszik mindenben kielégíteni a háztartás igényét: ez az önellátó gazdaság típusa, amely mindenben a maga szükségletére termel, arra viszont igyekszik mindent megtermelni.¹⁵ Ennek a megvalósítása nem ütközik akadályba, hiszen az irányítás egy kézben van, esetleg kettőben, a gazda és a gazdasszony kezében, ám az informális kooperáció egészen alapszintű.¹⁶ Ez a gazdaság piacra egyáltalán nem termel, és a piaci rész-

vétel, mint eladó, egészen esetleges (pl. a csikók eladása). A munkaerő kérdéséből indul ki egy másik tipológia, és e szerint Tamás János gazdagsága olyan paraszti gazdaság, amely idegen munkaerőt egyáltalán nem alkalmaz, viszont alkalomadtán munkaerő áruba bocsátására képes.¹⁷ Tamás János ebből a megfontolásból vett lovakat, hogy ha a maga munkáját elvégezte, mehessen másnak dolgozni. Moldvában, de a magyarországi és erdélyi területeken is a szarvasmarhát részesítették előnyben igazáskor, s ez az állapot a századforduló környékén kezdett megváltozni a lovak javára. Moldvában viszont még a kollektív legutolsó éveiben is a szarvasmarha jelentette a fő igaerőt.¹⁸ Ez a közismert kettős, illetve hármas haszon elvén alapult: a ló, ha valami baja lesz, csupán a bőrével fizet, az ökör a húsával is, míg a tehén mindvégig adja a tejet.

A mezőgazdaságból származó termékeken kívül a kiscsaládokba befolyó külön jövedelmek külön felhasználásra kerülnek. Ezek pl. a gyerekeiket jórészt egyedül nevelő lányánál semmilyen összeget nem jelentenek, így ez a lányok fokozottan a szülőkre van szorulva. Fiuk a köolajszondától havi 160 ezer lej fizetést kap, de ehhez még az is hozzájön, amit a feketén értékesített tüzemanyagból nyer.

Tamás Jánoséknak fiuk vasműves szolgáltatásain kívül nincs mellékjövedelmük, ezt pedig természetesen nem osztják meg. A mezőgazdasági munkákon belül egyedül az aratás az, amelynél időnként és földparcellától függően bérbé vesznek egy-egy kombájnt. Ez azonban annyira időigényes (ti. a várakozás, hogy sorra kerüljenek), hogy inkább kaszával learatják és szérún kicsépelik a *kléce*-be (kalangyába) rakott gabonát.

Az eddigi leírás folyamán úgy tűnhetett, hogy Tamás Jánosék gazdálkodása nem problémásabb, mint egy két világháború közti átlagparaszté. Ez korántsem így van. Ha az összbenyomásomat akarnám megfogalmazni, azt kellene mondanom, hogy ez a gazdaság nem tud prosperálni, elsősorban a földhiány miatt. Azután meg ha nem volna ennyi munkaerő, rövidesen igen megterhelővé válna a munkaiigényes kultúrák ilyen technológiával való termesztése. A meredek domboldali szántók közül sokat nem lehet szántani, hanem kézi erővel kell megforgatni a talajt. Ha a szántás úgy esik, hogy nem lehet utána rögtön boronálni, akkor megtörténhet, hogy egész tavasszal nem kapnak traktortársát, amely összeaprítsa a gallyakat (megjegyzem, a faluban sem traktor, sem gépkocsi nincs). A gépesítés egyre hátrább szorul a falu más lakói körében is, az egyre magasabb önköltségi árak miatt. Vetőgép egyáltalán nincs a faluban, így mindent kézzel szórnak el, még a kukoricát is, amelynek ilyen vetési módjáról közel fél évszázada nincs tudomásunk. Ha vadkár ebben a faluban nem is

fordul elő, a juhászok határt nem ismerése miatt sokszor a juhok dézsmálják meg a terményt, amelyet minden esetben egyfajta gyepűkerítéssel kell védeni. A gazdasági épületek mérete és minősége nem kedvez magas hozamú fajállatok tartásának. A faluban pl. még tejbegyűjtő központ sincs, ahol a tejet értékesíthetnék; a községközpont és a piac annyira messze van, hogy oda nem érdemes pár liter tejet elvinni; így a csikiak elesnek attól a biztos bevételi forrástól is, amit pl. az erdélyi gazdálkodók rendszeresen kiaknáznak. A kézi eszközök (kapa, villa) minősége szintén gyenge, nemkülönben a lószerszámoké.¹⁹

Összefoglalásként elmondható, hogy Tamás János csiki parasztember nagycsaládi formációban történő gazdálkodása egy olyan modell, amely a kollektivizálást megelőző időben, házasodása idején már nem volt érvényes, azonban a zavart jelenkor szinte megkövetelte revivalként való feléledését. Gazdasága, pillanatnyi működését tekintve, korszerűtlen gazdaság. Az új rendszerű/elvű gazdálkodás követelményeit nem veszi figyelembe, így a nyitásra nem is képes, nem is hajlandó. Múltból itt maradt modell, sokezerényi társához hasonlóan. Percig sem állítható, hogy működésképtelen, és hogy nem bírja ellátni az eddigi szinten a háztartást – ellátja, de semmi több. Fejlődésképtelen, és a felmért szakértelem és technológia ismeretében belátható, hogy prosperálásának nem a földhiány az oka. Ennyi munkaerővel ekkora területen is nagyon jó eredményeket lehetne elérni, ha intenzív zöldségtermesztésre állnának át; a föld jó lenne ehhez. Azonban van valami egyéb, ami a statisztikus tudományok módszerével nem bontható ki (ez hiányolható pl. Cris M. Hann egyébként kitűnő tanulmányából is: 1982): az a múltból maradt mentalitás, amely az önállóság paraszti eszményét megkerülhetetlen imperativusként írja elő a gazdálkodó számára. Ez a gazdálkodói habitus pedig nem versenyképes az olyan régiók közötti konkurenciában, amelyhez Románia ma oly előszeretettel méri magát.

Vannak példák természetesen arra is, hogy egy ország épp ezzel a gazdasági modellel védi meg magát a munkanélküliségtől, a termékek egyenlőtlen (illetve bizonyos körben egyenlőtlen) elosztásától. Röviden, hogyha ilyen technológiával dolgozik egy család, fejenként egy hektárból fenntarthatja magát, és mellette elegendő munkával rendelkezik ahhoz, hogy ne kényszerüljön „semmittevésre”, míg egy fejlett mezőgazdaságú országban egy munkás korszerű gépekkel akár több száz hektárt is megművelhet, de nem biztos, hogy fizetése maradéktalanul elegendő nukleáris családjá eltartásához. Azonban ilyen gazdasági rendszernek a fenntartása

régióink egyik államának sem célja. A gazdálkodóknak sem célja, de sokszor, mint nem jól rejtegetett természetesség, előbukkan. A múlt századokbeli, ún. legitim paraszti/jobbági lét annyira a stacioner életszemlélet elvén alapult, hogy néhány évtized, jobban mondva néhány gyors esztendő nem tudta maradéktalanul semmissé tenni lényegét. A változékony emberi természet sem annyira változékony, hogy évszázados léptékeiről egyszerűben átcsapjon más, gépek diktálta ritmusba, s mentalitását sutba dobva, neki idegen, ezer kilométerekre született elveknek legyen a feltétlen rabja.

Tájszavak, idegen szavak jegyzéke

akcionáros – részvényes
 bósztán – tők
 inzsenér – mérnök
 ógráda – udvar
 komeszál – állam számára tagosít
 pázник – ör
 puj – kukorica

Szakirodalom

- BENEDEK H. János
 1994a *Csángó falvak gazdasági problémái.* Előadás a „Csángó sorskérdések” c. konferencián. Újkígyós, 1994. okt. 28–30.
 1994b *A székelyföldi gazdálkodási gyakorlat kérdéséhez.* Kisbacon falu gazdálkodása. (Kézirat)
- BÍRÓ A. Zoltán – GAGYI József – OLÁH Sándor
 1994 *Gazdálkodási gyakorlat a Székelyföldön.* Antropológiai Műhely 1994/1. 7–39.
- DOMOKOS Pál Péter
 1987² *A moldvai magyarság.* Magvető, Budapest.
- HALÁSZ Péter
 19.. *A ló és a szarvasmarha gazdasági jelentősége a moldvai magyaroknál.* In: *Studia Comitatus* 24. szerk. Novák László, Szentendre.
 1982 *Aruértékesítés és árucsera Tázlaron a hetvenes években.* Ethnographia XCIII. 1. 33–72.
- KOVÁCH Imre
 1988 *Termelők és vállalkozók. Mezőgazdasági kistermelők a magyar társadalomban.* Rétegződés-modell vizsgálat IX. Budapest.
- LAHOVARI, G. I. – BRĂȚIANU, G. I. – TOCILESCU, Gr. G.
 1898–1904 *Marele Dicționar Geografic al României.* I–IV. București.

- MOHAY Tamás
1994 *Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a 20. század első felében Ipolynyéken.* In: *Dissertationes Ethnographicae.* 8. Budapest.
- OLÁH Sándor
1994 *Gazdálkodás és életvitel.* Korunk 1994/6. 55–61.
1995 *Gazdálkodás és társadalmi kapcsolatok egy Kishomoród menti családban.* Regio 1995/1–2. 170–84.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1983 *A lomtakaromány a magyar állattartásban.* In: *Népi kultúra – népi társadalom XIII.* Budapest.
- SÁRKÁNY Mihály
1978 *A gazdaság átalakulása.* In: *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához.* Szerk. Bodrogi Tibor. Budapest. 63–151.
1983 *Parasztság és termelési viszonyok.* In: *Népi kultúra – népi társadalom XIII.* Budapest.
- SEMLYÉN István (szerk.)
1982 *Népesedésrobbanás – egyke.* Bukarest.
- SILVERMANN, Sydel
1983 *A parasztságtanulmányok alakulása az antropológiában: a paraszti fogalma és a kultúra fogalma.* Ethnographia 1983/1. 89–105.
- TESSEDIK Sámuel – BERZEVICZY Gergely
1979 *A parasztek állapotáról Magyarországon.* Gondolat, Budapest.
- VINCZE Mária
1991 *Földtörvény – agrárreform nélkül.* Korunk 1991/6. 756–8.
1994 *Agrárátalakások a román mezőgazdaságban.* Hitel 1994/1. 66–78.
1995a *A családi gazdaság helye és szerepe a romániai agrárátalakulásban.* Regio 1995/1–2. 137–144.
1995b *A román agrárpolitika és a kisparaszti gazdaságok.* Korunk 1995/5. 36–39.
- ZSIGMOND Gábor
1979 *Bevezetés.* In: *Tessedik – Berzeviczy.* 1978.

Jegyzetek

1. Mohay 1994. 179.
2. Vö. Silverman 1983; Sárkány 1983.
3. Lahovari et alii 1898. I.; idézi Domokos 1987. 121.
4. Vö. Semlyén 1982. 46–8.
5. Halász 1991. 94.
6. Kovách 1988. 90–6.
7. Vincze 1991, 1994, 1995a, 1995b.
8. Vö. Oláh 1995. 174–5.
9. A nagycsalád különben is erős szervezet, nemcsak közös munkaalkalmak tekintetében, hanem erkölcsi ellenőrző szerepet is felvállal: amikor az említett tekergő férj garázdaságra vetemedett saját házában az 1995-ös búcsú alkalmával, sógorai fizikai és morális nyomást gyakoroltak rá.

10. Vö. Bíró-Gagyi-Oláh 1994. 18.
11. Vö. Oláh 1995. 174.
12. Vö. Bíró-Gagyi-Oláh 1994. 13–4.
13. A stacioner szemlélettel sokszor ütközött az újítani akarás. Tessedik Sámuel szarvasi lelkész hívei elítélték, mivel trágyázással a földet, Istent s a természetet bővebb termésre akarta kényszeríteni. (Zsigmond 1979. 11.)
14. Vö. Paládi-Kovács 1983. 199.
15. Oláh 1994. 58.
16. Benedek 1994b. 26.
17. Sárkány 1978.
18. Halász 1991. 31.
19. Vö. Benedek 1994a.

